

část čtvrtá

Pampaedia

neboli

Všeobecné zušlecht'ování mysli

*v níž se uvažuje o univerzálním vzdělání ducha
a o zavedení takového řádu v záležitostech celého
života,
aby mysl každého člověka (ve všech svých věkových
stupních příjemně zaměstnaná) se mohla stát
zahradou radosti, a kde se předkládají ukázky věci tak
vznešené, nikoli neslibně započaté*

Píseň písní 4, 16.

*Povstaň severáku, a přijď, větře jižní!
Provívej zahradu mou, ať tekou vůně její.*

Cicero

Povinnost a úkol moudrosti spočívá ve výchově člověka.

Mojžiš

Kdo učiní, aby veškeren lid proroci byli a aby jim Hospodin dal ducha svého? Nu 11,29.

Bůh

I stane se potom, že vylijí ducha svého na všeliké tělo. Joel 2,28.

Kristus

Jděte do celého světa, učte všechny národy zachovávat všechno, co jsem uložil. Mk 16,15; Mt 28,19.

Apoštol

My zvěstujeme Krista, naději slávy, učíce každého člověka každé moudrosti, abychom postavili každého člověka dokonalého v Kristu Ježíši. Ko 1,27.28.

Týž

Následovníky našimi buďte, bratři! Fp 3,17.

Vstup

Jestliže právem prohlásil Cicero, že úkol moudrosti spočívá ve výchově člověka, bylo-li zbožné Mojžíšovo přání, muže Božího, aby Bůh dal veškerému jeho lidu svého ducha, přináší-li útěchu slib nejsvětějšího Boha, že vylije jednou ducha svého na všeliké tělo, musíme-li jednou v plném rozsahu uposlechnout příkazu Kristova, aby všechny národy byly učeny všemu, co uložil, jestliže konečně jednou je třeba napodobovat horlivost svatých apoštolů v učení každého člověka každé moudrosti s cílem přivést každého člověka k dokonalosti v Kristu, tedy my, přistupující v našem věku blíže k té práci, k tomu přání, k té naději, k tomu příkazu a k té horlivosti, si přejeme, aby se našel způsob, jímž by mocí řádu mohly být myslí podřízeny věcem, tak jako věci jsou již uvedeny v soustavu mocí světla. Aby tak, jako jsou všechny věci mezi sebou uspořádané a mezi sebou spojené věčnými zákony pravdy (což jsme viděli v Pansofii), mohli i lidé mít účast na tomto světle, řádu a pravdě věcí a každý byl uveden v podobný soulad uvnitř sebe i všichni mezi sebou, a to pravdivě.

2. Bylo by to jakési znovudosazení lidské mysli v její právo, mysli, která byla učiněna pozorovatelkou, vládkyní a paní věcí, s tím cílem, aby tak znamenitá díla Boží, která On vykonal a koná, a tak veliká jejich sláva nebyla bez plného svědectví. A žádný svědek aby nebyl bez očí, bez jazyka, bez ruky. A žádný občan světa aby nebyl neznalý svých výsad do té míry, že by žil jen živočišným životem jako nemá tvář, bez užívání svého přednostního postavení.

3. Snad se zdá, že je těžko toho dosáhnout, aby všichni lidé byli přiváděni ke vzdělání, a to ke vzdělání univerzálnímu a vzdělání důkladnému, které je proměnění v nové lidi, skutečně v opravdový obraz Boží. Ale poněvadž naše přání je krásné, musí se odložit představa nemožnosti, alespoň dotud, dokud se neukáže, že jsme se pokusili už o všechno a že všechny pokusy jsou marné.

4. Ustanovme si tedy především mezi sebou cíle své touhy. To jest, aby se jasně ozřejmilo, co je to, co zde předkládáme, abychom se všichni shodli bez námitek, že musíme toužit po tom, k čemu začínáme radit. Dále, že nechybí možnosti, jen kdybychom se chtěli chápat prostředků bohatě poskytnutých nebem. Konečně, že nebudeme postrádat výhod příjemné snadnosti, dovedeme-li těchto prostředků užívat.

5. Pojd'te, rad'me se o těchto věcech při přístupu k práci tak vznešené, abychom, zjistí-li se, že je tato činnost krásná, možná, snadná a příjemná, k ní přikročili tím velkodušněji.

6. Ty však, Věčná moudrosti, která si pohráváš na okršleku světa a jejíž potěšení jest se syny lidskými, učiň, abychom i my už měli své potěšení s Tebou! Otevři nám plněji cesty, jimiž bychom lépe chápali Tvé hry s námi, abychom je dychtivěji mezi sebou šířili a konečně abychom i sami před Tebou hráli schopněji k libější potěše Tvé, věčné naše potěšení! Amen!

KAPITOLA I

Co je pampaedie a proč je žádoucí, 1 - 10.

V jakém smyslu si přejeme, aby byli vzděláváni všichni lidé, ve všem a všestranně, 11- 15

Pampaedie, čili vševýchova, je univerzální zušlechťování celého lidského pokolení. U Řeků totiž παιδεία znamená vyučování a výchovu, jimiž jsou lidé vzděláváni; πᾶν pak znamená univerzálnost. Jde tedy o to, aby byli vyučováni πάντες, πάντα, παντός (všichni, všemu, všestranně).

2. Tato touha po univerzálním vzdělání necht' nám připomene, co přichází v úvahu při nejvyšším třídění na nic, něco, všechno, které jsme viděli v oboru idejí, aby se lépe objasnilo naše přání i jeho důvody.

3. Nic v našem případě je tolik jako žádné vzdělání, jaké s hrůzou a politováním vidíme u národů krajně barbarských, kde po způsobu dobytka se rodí, žijí a hynou ubozí smrtelníci.

4. Něco je v našem případě jakési vzdělání, k určitému cíli. Takové je vidět u národů již ušlechtlejších, podílejících se na vědách, uměních, jazycích a ostatních oborech.

5. Všechno v našem případě bude univerzální vzdělání, jímž se hledí dosáhnout všeho, čeho je možné k získání nejvyššího lesku pod nebem pro Boží obraz - člověka.

6. Tato touha se dělí na tyto tři složky. První, čeho si přejeme, jest, aby tak plně a k plnému lidství mohl být vzděláván ne nějaký jeden člověk nebo několik jich nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek i každý zvlášť, mladí i staří, bohatí i chudí, urození i neurození, mužové i ženy, zkrátka každý, komu se dostalo údělu narodit se člověkem, aby konečně jednou bylo celé lidské pokolení vzdělané ve všech věkových stupních, stavech, pohlavích a národech.

7. Za druhé si přejeme, aby každý člověk byl celistvě vzdělán a správně vycvičen nikoli jen v nějaké jediné věci nebo v několika málo nebo v mnohých nýbrž ve všech, které dovršují podstatu lidství, aby dovedl: poznat pravdu a nenechat se zavádět klamem; milovat dobro a nedat se svádět zlem; konat, co máme konat, a nepřipouštět, čemu se máme vyhýbat; moudře mluvit o všem se všemi, když je třeba, v ničem nebýt němý; a konečně s věcmi, s lidmi a s Bohem jednat ve všem rozumně, ne unáhleně, a tak nikde se neuchylovat od cíle svého štěstí.

8. A to všestranně ne pro okázalost a mam, nýbrž pro pravdu; aby totiž všichni lidé byli učiněni co nejpodobnější Bohu (k jehož obrazu jsou stvořeni), to jest opravdu rozumní a moudří, opravdu činní a čilí, opravdu mravní a čestní, opravdu zbožní a svatí, a tím opravdu šťastní a blažení, nyní i na věky.

9. Zkrátka a dobře, k osvícení všech lidí pravou moudrostí, k uspořádání pravou občanskou správou a k spojení s Bohem pravým náboženstvím tak, aby se nikdo nemohl minout se smyslem svého poslání na světě. Toho se dosáhne, naučí-li se všichni:

I. znát všechno potřebné, zmocňovat se všeho očima otevřenými;

II. vybírat nejlepší, všude jednat mírumilovně těšit se ze všeho, ale potřebovat málo;

III. nalézat nejvyšší dobro, jen s ním se nerozlučně spojovat, a tak spět k blaženosti.

Stručně: Být rozumný pro věčnost a nebýt nerozumný pro svět.

10. Začínáme tedy radit ke třem neobvyklým věcem (opakujeme to, poněvadž chceme, aby to bylo srozumitelné): aby k univerzálnímu vzdělání začínali už být přiváděni 1. všichni, 2. ve všem, 3. aby se stali všestranně vzdělanými.

11. Všichni: to jest národy, stavy, rodiny, osoby, aniž by byl někdo někde zanedbáván, neboť všichni jsou lidé, kteří mají před sebou týž život budoucího věku a cestu k němu Bohem ukázanou, ale obsazenou osidly a zatarasenou rozmanitými překážkami. Bude tedy nutné všem tyto věci prozíravě připomenout a o nich je poučit, abychom, pokud to bude

možné, vypudili z našeho pokolení pošetilost a aby nebylo v budoucnu třeba známého stesku moudrých lidí, že všechno je plné pošetilců.

12. Ve všem: to jest ve všem tom, co může člověka učinit moudrým a šťastným. Ale co je to? Je to ta čtveřice, kterou doporučuje moudrý Šalomoun na čtyřech nejmoudřejších zvířátkách:

I. Starostlivost o věci budoucí, kterou chválí na mravencích (Př 30,25).

II. Moudrost ve věcech přítomných, aby se nic nedělo než po cestách bezpečných, což pozoruje na králících.

III. Náklonnost ke svornosti bez donucovací moci, což chválí na kobyilkách (v. 27).

IV. Konečně, aby všechno, cokoli konáme, třeba i věci bezvýznamné, bylo souladné, pravidelné a soustavné, jako je práce pavoukova, třebaže jinak neužitečná (v. 28).

O to tedy jde při tomto univerzálním vzdělání, aby všichni lidé: I. Byli opatřeni vědomostmi pro budoucí život a rozníceni touhou po něm a aby byli správně vedeni po cestách k němu. II. Aby byli naučeni uzavírat do mezí moudrosti záležitosti zdejšího života tak, že by i zde bylo všechno pokud možno nejlépe zabezpečeno. III. Aby se naučili tak kráčet po cestách svornosti, že by se nemohli škodlivě rozcházet na této cestě časnosti i věčnosti, nýbrž že by mohli uvádět ve shodu jiné, jsou-li v roztržce. IV. A konečně, aby se naplnili takovou horlivostí v myšlení, řečech a skutcích, že by tyto tři obory byly co možná nejsouladnější. Dosáhne-li se tohoto čtverého, měli by léky proti svému neštěstí ubozí smrtelníci, z nichž většina se o budoucnost nestará, s přítomností hazarduje a všichni se rozcházejí se všemi a každý sám se sebou zápasí (ve svých myšlenkách, řečech a skutcích) a z nesvornosti se rozptylují a hynou.

13. Všestranně to jest k pravdě, aby každý, kdo ji poznal, stál mimo srázy bludu a pokušení, kráčeje cestami pravosti. Neboť nyní se málokterí ze smrtelníků opírají o svůj vlastní základ nebo o základ věcí a většinou jdou za tupým pudem nebo jedni sledují názory druhých. Ale poněvadž se tyto názory často mezi sebou ani s věcmi neshodují, plyne z toho, že rozpaky, klopýtání, ztrácení rovnováhy a konečně pády neberou konce. Hledá-li se proti tomuto zlu přiměřený prostředek, nemůže jím být nic jiného, než abychom se neřídili těžkopádnou směrnicí nějakého slepého zvyku nebo přesvědčení, nýbrž nepřekonatelnou směrnicí Boží a věcí samých, a tím aby se každý člověk učil, uměl a mohl všude pevně stát nebo všude kráčet po pevné zemi.

14. Smím opakovat přání ještě po třetí? Dovolte to, prosím, aby bylo všestranně zřejmé, čeho si přejeme. Toužíme, aby všichni lidé se stali pansofy, to jest:

I. Aby rozuměli rozčlenění věcí, myšlenek a řeči.

II. Aby rozuměli cílům, prostředkům a způsobům činnosti všeho konání (svého i cizího).

III. A aby uměli rozlišovat podstatné od vedlejšího, neškodné od škodlivého v rozmanitém jednání (jakož i v myšlení a výrocích). A dále, aby uměli rozpoznávat odbočení myšlenek, řečí i skutků, cizích i svých, a aby vždy a všude dovedli znovu nalézt cestu - -

Neboť kdyby se naučili tomu všemu všichni všestranně, všichni by se stali moudrými a svět by se stal plným řádu, světla a míru.

15. Máme-li to na zřeteli, bude již možné vymezit pampaedii jinak a přesněji: Je to urovnaná cesta k rozvádění pansofického světla po lidských myslích, řečech a skutcích. Nebo také jako umění štěpovat moudrost v myslích, jazycích, srdcích a rukou všech lidí. Vzhledem k tomu dali jsme jí na titulním listě tohoto poradního díla symbol z umění štěpařského: sadaři tam snímají rouby ze stromu pansofie a štěpují je na mladé výhonky, chtějíce naplnit stromky podobných vlastností celou Boží zahradu, pokolení lidské.

KAPITOLA II

Všechny lidi vzdělávat k lidskosti, jak to je potřebné (1 - 14), jak možné (15-20) a jak snadné (21 -30)

Býlo by zbytečné pracně jednat o této věci, kdyby bylo více lidí jako Mojžíš než jako Jozue a kdyby si přáli, aby veškerý lid byl prorocký. Ale poněvadž se mi po prozrazení tohoto mého přání, podobného přání Mojžíšovu, ozvalo již tolik odpůrců, nemohu mlčet. Vzešli totiž nejen z otevřených protivníků, kteří především mají zájem vládnout v temnotách a udržovat veškerý lid v nevědomosti a kteří si vzali do hlavy posuzovat tento můj plán veřejně a pokřikovat, že se musí zakročít proti tak velké nerozváženosti, z níž by mohly vzniknout nové nebezpečné hereze, ale i mezi lidmi zvláště nakloněnými pravdě i mně. Našli se takoví, kteří mi (jako kdysi Petr svému Kristu) našeptávali do ucha: Šetři se! Vydáš se v posměch! Uvidíš matení všech stavů! Kdo zůstane u pluhu? A podobně.

2. Cítím tedy, že se mi ukládá nutnost vyložit tuto trojjedinou pravdu tak jasně, jako svítí slunce na nebi:

I. Jak vřele milujeme Boha (k jehož slávě patří, aby viděl svůj obraz před sebou co nejskvělejší), jak upřímně máme rádi Krista (jehož království je královstvím světla) a konečně jak opravdu máme v lásce lidské pokolení (jehož většina je až dosud svírána nejhlubšími temnotami), tak opravdově, upřímně a vážně si musíme všude přát zapuzení všech temnot a růst světla ve všech myslích.

II. Pro dosažení těchto tužeb nechybějí dostatečné prostředky.

III. Nebude nedostatek snadných způsobů, jak uvést svatý záměr ve skutek, jen nebude-li chybět příčinlivost.

3. Potřebnost vzdělání všech lidí se ukáže, uvědomíme-li si, že na tom záleží Bohu, lidem i věcem samým. Bohu, aby nebyl mařen jeho zamýšlený cíl vůči lidem. Lidem, aby nepřišli o společenství s Bohem, to jest o svou blaženost. Věcem, aby nepodléhaly stále marnosti, když jich lidé užívají nesprávně (to jest ani k Boží slávě, ani ke své spáse). Prohlédněme tyto body přesněji, každý zvláště.

4. Musíme si přát, aby Bůh dosáhl svého cíle pokud jde o stvoření člověka. Míním ten cíl, který sám Bůh (když pojal plán stvořit člověka) vyjádřil známými slovy. Učinme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby, a ať panuje nad zvířaty a nad celou zemí (Gn 1,26). A když stvořenému říkal: Podmaňte si zemi a panujte (v. 28). Z toho vyplývá, že Bůh stvořil toto rozumné stvoření, člověka, za prvé, aby měl mimo sebe svůj obraz, jímž by se těšil, za druhé, aby nižší tvorové měli správce, za třetí, aby týž člověk panoval, to jest, aby uměl a dokázal sebe sama řídit a sobě vládnout. A to všechno ke slávě moudrosti Boží, jež tak moudře všechno spravuje (Př 16,4). Z toho plyne důsledek: Jestliže nějaký člověk se stává nepodoben Bohu (tj. neumí a nedovede svého Tvůrce těšit, tvorům vládnout a sebe sama řídit), v tom případě se odchyluje od Stvořitelova záměru a místo slávy Boží vzniká hanba. Aby se to nedálo a aby Bůh nepřicházel o svůj cíl vůči člověku, o svou slávu, toho si musíme přát a o to musíme usilovat.

5. V zájmu lidí je, aby nikdo (kdo je účasten lidské podstaty) nezabloudil od účelu svého uvedení na svět. Neboť nicotné je někam jít a nedojít, něco stíhat a nedostihnout, hledat a nenalézat, konat a nevykonat, chtít, ale nedosáhnout. K čemu tedy být na světě a nevědět, nekonat a nedosahovat toho, kvůli čemu jsme zde? Bylo by lépe nenarodit se! Když se tedy všichni rodíme, musíme dosáhnout toho, aby nikdo jednou nelitoval, že se narodil. Ale jakým způsobem?

6. Za prvé tím, že docílíme, aby nikdo nežil jako nemá tvář, nýbrž podle příkazu rozumu, jehož světlem je obdařen každý. Ale užívat toho, co všichni mají, nedovedou všichni, nejsou-li tomu naučeni. Musí tedy být učeni. Jinak se to bude podobat bláznovství: mít pole, které

bys neobdělával; mít hudební nástroje, na které bys nehrál; mít oči, jimiž by ses nedíval; uši, jimiž bys neposlouchal; nohy, jimiž bys nechodil, a tak dále. K čemu by tedy byla rozumová přirozenost, kdyby nebyla cvičena k užívání rozumu? Proč bychom chtěli, aby někteří byli nadarmo vyzbrojeni darem ducha? (A vyzbrojeni jsou všichni.) Něco jiného je, kdyby bez vzdělávání ležely ladem kraje liduprázdné. Tam není těch, kteří by je vzdělávali, poněvadž není těch, kteří by je potřebovali. Vždyť země, ať se vzdělává nebo zanedbává, je věc pomíjející, jen pro vezdejší život. Ale lidská duše je statek věčnosti a nemůže být zanedbávána bez věčné škody (bez ztráty na lidské spáse a bez krivdy na Boží slávě).

7. Ale musíme si nejen přát, aby lidé nebyli jako němá tvář, nýbrž také, aby vyspěli k moudrosti co největší. Vždyť jsou všichni stvořeni k obrazu moudrého Boha, a musíme se tedy snažit, aby otisk odpovídal své předloze. A poněvadž množství moudrých je spása světa (Mdr 6,26), nelze doufat v plnou spásu světa, nedosáhne-li se, aby - jako nyní je všechno plné pošetilců - bylo napříště všechno plné lidí moudrých, aby všichni správně jednali a nikdo nebyl kazisvětlem.

8. Za třetí, poněvadž je žádoucí, aby žádný člověk neupadal v nečlověka, je také žádoucí, aby nikdo nezůstával bez vzdělávání. Neboť již vzhledem k samotné lidské podstatě je jasné, že se zvrhají ti, kterým se nedostalo vzdělání. Vždyť poznávací síla myslí, není-li zaměstnávána pravými předměty, jimiž by se usměřňovala, vytváří si sama všemožné prázdné představy a dává se jimi obludně klamat. Síla vůle, není-li řízena k vskutku pravým statkům, jimiž by se zdravě těšila, chápe se všeho falešného, těší se věcmi škodlivými místo užitečných, a tak se sama hubí. Konečně činná síla, není-li řízena, k čemu má být, pouští se do podniků nenáležitých, a buď se jimi beze všeho užitku opotřebovává, nebo způsobuje škodu sobě i jiným. (Odtud i podvody, vraždy a všechny špatnosti, které se dějí jakoby bez příčiny, zatímco činná síla je celá obrácena k činům pravým a užitečným.) Aby k tomu nedocházelo, je jistě v našem zájmu.

9. A poněvadž jedinou příčinou tolika poklesků všude je slepota myslí, pro niž lidé neznají ani své cíle, ani cíle věcí, ani prostředky, jak jich dosáhnout, ani náležité způsoby, jak jich užívat, je naprosto nutné, aby o všem tom byli správně poučováni všichni lidé (jež máme chránit před odvěkými srázy) neboť zajisté, ať lidé hřeší v čemkoli (myšlením, chtěním, skutky), vždy je jediný kořen přestupků v tom, že nedbají cílů, prostředků a způsobů věcí, zejména ne cílů konečných, k nimž se má vztahovat všechno u každé věci (zejména ovšem u samého člověka). Nedbáme-li však hlavního cíle, pak je velmi nasnadě, že se dáme odvést drobnostmi, přicházejícími mimochodem, a že od pravých cílů klesáme k falešným. Je sice škodlivé dopouštět se toho i v kterýchkoli jiných věcech, ale je nekonečně škodlivější, jestliže člověk nedbá svého vlastního cíle a mine se s ním, neboť v prvním případě hubí jiné věci, v druhém sebe! Nelze si tedy představit nic stejně účinného k zamezení (nebo alespoň k zmenšení) výstřelků v celém pokolení lidském, než kdyby všichni lidé začínali uvažovat, proč zde jsou a k čemu zároveň každíčká věc je zde s nimi, a kdyby tomu pak začali rozumět a podle toho zařizovat své jednání.

10. Také si všichni musíme přát, aby i barbarské národy mohly být osvíceny a osvobozeny od temnot a nevzdělanosti. To proto, že tvoří část lidského pokolení, a ta se má přizpůsobit svému celku, a dále, že celek není celkem, jestliže mu někde něco chybí. Konečně proto, že chtít raději část než celek (při získávání čehokoli dobrého do vlastnictví) svědčí zřejmě o nedostatku rozumné soudnosti nebo dobré vůle. Kdokoli tedy nechceš ukázat, že na tobě lpí něco omezenosti nebo zlovolnosti, přej si, aby se raději všem dobře dařilo, a ne jen tobě samému nebo několika tvým blízkým či jen tvému národu. Neboť ani celému tělu se nemůže dařit dobře, nedaří-li se dobře všem údům vespolek i každému zvlášť. Vždyť jsou mezi sebou tak svázány, že je-li postižen kterýkoli (třeba nejmenší), hned to pocítí všechny a snadno se od jednoho nemocného údu nakazí druhý. Nejinak je tomu se společností lidskou, neboť člověk se nakazí od člověka, obec od obce, národ od národa, zatímco kdyby byli

všichni zdraví, sdíleli by společně společné dobro. Křivdí tedy celému lidství ten, kdo si vážně přeje, aby se nevedlo dobře celému lidstvu. Ale mi své vlastní osobě, sobě samému není opravdu přítelem, přeje-li si stýkat se zdravý s nemocnými, moudrý s hloupými, dobrý se špatnými, šťastný s ubohými. Tomu se však nemůže vyhnout, přeje-li si, aby byl nepokazený, moudrý, dobrý a šťastný jen on sám, a ne jiní.

11. Zkrátka, kam nepoložil rozdíl Bůh, tam je žádoucí, aby jej nekladl nikdo, abychom se nechtěli zdát moudřejšími než sám Bůh, pořádající věci jinak, než je uspořádal on sám. Ale Bůh nedělal žádný rozdíl mezi lidmi, alespoň ne v tom, co tvoří podstatu lidství, neboť všechny učinil: 1. Z téže krve (Sk 17,26) - hle, jedna látka! 2. Účastníky téhož Božího obrazu (Gn 1,26) - hle, jedna forma! 3. Výtvořem téhož tvůrce (tamtéž) - hle, jeden původ! 4. Dědici téže věčnosti (Mt 25,34) - hle, jeden cíl! Všichni jsme posíláni do téže školy světa a ukládá se nám připravovat se pro jiný život. Hle, všechno je jednotné! Proč tedy nejsme všichni připouštěni ke všemu, čím se stáváme způsobilými pro všechno? Je žalostné, naprosto nespravedlivé a zpupné, že všichni jsou vpouštěni do divadel Božích, ale že se nedává všem příležitost dívat se na všechno! Že všichni jsou zváni k nebi, ale nejsou o nebeské cestě všichni poučováni! Že všichni každodenně pozorují věci stvořené pro všechny, ale že většinou stejně jako nemá tvář (bez rozumu) neznají, co jsou ty věci a k čemu jsou a jak vznikají.

12. Ale ani v těch věcech, které k lidské přirozenosti přistupují a připadají zvenčí, nechtěl Bůh mít mezi námi přílišné rozdíly, aby bylo jisté, že proti těmže osudům je třeba týchž prostředků. Všichni mají podobný úděl zrození a umírání, i když se uprostřed obého zdá být mezi námi rozdíl. Nicméně i tu platí jakási podobná vrtkavost osudu. Mají své ztráty a osudy plebejci, sedláci, žebráci, barbaři, mají je i králové, knížata a filozofové, všem společně mívá věk v očekávání dobrého, ale ve zlé skutečnosti, neznáme-li léky proti trampotám. Ty léky však nemohou přicházet odjinud než z hledání pravé moudrosti. Domnívá-li se někdo, že toho hledání on sám nebo jeho lidé nepotřebují, ten by vyjímal sebe a své lidi ze společného lidského údělu nebo by se beze zbraně řítil proti tolika známým dočasným i věčným osudům, ukázal by se nerozvážným a nutil by jiné nerozvážně jednat spolu s ním. Jak je nešťastný, kdo nezná ani znamenitost štěstí, o které přišel, ani bědnost neštěstí, do kterého upadl, ani cesty, jak z neštěstí vyvážnout a štěstí obnovit.

13. Konečně je i v zájmu věcí samých aby všichni lidé byli vypěstováni k životu rozumovému, aby tak i věcem se lépe vedlo pod moudrým řízením moudrých tvorů. Neboť jako se lépe vede pod dobrým zahradníkem i zahradě samé, pod dobrým řemeslníkem řemeslu, pod moudrým hospodářem rodině, pod moudrým králem říši, pod zkušeným vojevůdcem vojsku atd. než pod nevědomci, tak se i kterýmkoli věcem daří lépe pod lidmi, kteří jako jejich majetníci a uživatelé svého práva dovedou je užívat náležitě. Paměťhodné je, co praví Šalomoun: Muž spravedlivý pečuje i o život hovádka svého, kdežto muž nešlechtný je ukrutník (Př 12,10). Jak velikou krutost zakoušejí všude všechny věci, užívá-li se jich z lidské nešlechtnosti a nevědomosti k účelům nenáležitým! Naznačuje to apoštol, když svědčí, že všechno stvoření je poddáno marnosti, že lká a touží i doufá v osvobození z tak nespravedlivého otroctví (Ř 8,20). Jistě si musíme přát, aby se tato touha a naděje tvorstva blížila k cíli, aby se všemu všude dařilo lépe a aby všichni tvorové měli důvody - spolu s námi velebit Boha (Ž 148). Tedy musíme si také přát, aby všichni lidé byli učeni řádně věci znát, jim rozumět, je užívat a těšit se z nich. To se bez vzdělanosti nikdy nestalo a nestane.

14. Takto vychází najevo nutnost univerzálního vzdělání (vzhledem k Bohu, lidem i věcem samým). Někdo však asi řekne: Marné jsou tak vysoké touhy, patří-li jejich předmět mezi nemožnosti. Uznávám, patří-li mezi nemožnosti, ale popírám tu nemožnost. Vždyť není možné, aby Bůh ustanovil věcem cíle bez náležitých prostředků k tomuto cíli, když přece je moudrý! Pohleďme na to i z této stránky. Shledáme, že všechno, čím se lidé mohou vzdělávat k lidskosti, je dáno všem. Neboť:

15. Mezi prostředky, jimiž lze přivést člověka k jeho cílům, náleží sám člověk, uzpůsobený tak, že může dosáhnout dokonalosti, chce-li. A že chce, dovede-li to, jsa v této věci správně poučen. Jinak, kdyby nechtěl, padla by vina na jeho hlavu, zatímco jeho tvůrce by mohl říci: Já jsem chtěl, ty jsi nechtěl (Mt 23,37). Například, kdyby se byl Adam spokojil svým postavením (pod poslušenstvím svého Stvořitele), byl by zůstal obrazem Božím čistým, svatým, moudrým, ovládajícím věci i sebe, a jak praví Písmo, slávou Boží (1 K 11,7). Ale poněvadž se vymknul, nestal se proto slabým Bůh, nýbrž člověk. Jestliže však nezůstane v nevěře a zatvrzelosti, může ho Bůh uvést zpět v jeho postavení (Ř 11,23). Tedy, jako každá jiná věc dostala ústrojí k tomu, k čemu je stvořena, a řádný rozbor její struktury ukáže její účel, tak i člověk, je-li řádně prohlédnut po svých částech a sobě samému ukázán, může sám na sobě poznat své vznešené a božské určení a může se zařídit tak, aby svého určení dbal (jak jsme viděli v Pansofii).

16. Mimo to, přirozenost lidská je cele činná, a proto se cele vylévá tam, k čemukoli se obrátí; lze ji tedy pěstovat. To je zřejmé, neboť je částí všeobecné přírody, která nedovede být nečinná, což se dokazuje indukcí ze všech přírodních dějů. Voda plyne po svahu, všude tam, kam jí dáš odtok; nedáš-li, najde si jej sama a způsobí zátoku. Sluneční paprsek zachycený zrcadlem se odrazí, kamkoli budeš chtít; nenastavíš-li zrcadlo, buď sám padne do vody a odrazí se, nebo se rozptýlí po zemi, lesích, budovách, mracích atd., rozdáva je světlo. A tak je tomu ve všem.

17. Také nechybí pomůcky, poskytnuté nebem všem, neboť všem je dáno všechno, co může učinit člověka moudrým. Jsou to jednak Boží knihy, jednak nástroje k čtení Božích knih: smysly, rozum, víra. O Knize světa nepochybuje nikdo, poněvadž ji všichni vidí každodenně otvírat se před očima všech. Ani o Knize myslí, kterou ve dne v noci čtou všichni do jednoho, ať mudrci nebo blázen. Ale o knize zjevení, obsažených v Písmu svatém, by bylo možné pochybovat, neboť ji nemají všichni. Ani ti, kteří ji mají, nečtou ji všichni. Také je mnoho těch, kteří ani nevědí, že taková kniha je na světě. Avšak máme Boží příkaz, aby nebyl od ní vzdalován nikdo (děti v to počítaje, Dt 31, 12). Jsou chváleni, kdo tuto knihu čtou a přemýšlejí o ní ve dne v noci (Ž 1,2; Sk 17,11), a to hned od dětství (2 Tm 3,15). Konečně jsou povzbuzovány všechny národy, aby slyšely, co mluví Hospodin (Ž 49,1 a jinde). Proto nesmíme pochybovat, že i tuto knihu chce Bůh mít společnou pro všechny, alespoň konečně nyní, na sklonku světa. Odňal sice dočasně svůj zákon (Ž 147, 9), když se rozhněval kdysi na národy pro modloslužebnou posedlost (pro kterou jej opustily), ale smířil se se světem skrze Krista a rozkázal kázat tajemství spásy po veškerém světě veškerému stvoření (Mk 16,15), v celém okruhu světa (Mt 24,14). Předpověděl, že celá země se naplní známostí Hospodina, tak jako vodami moře naplněno jest (Iz 11,9). Tedy alespoň nyní, na sklonku věků, ať se tato kniha také stane společnou pro všechny a všichni ať se učí užívat Božích knih, aby odtud všichni čerpali moudrost, zejména když není pochyby o nástrojích. Neboť všichni jsou obdarováni smysly, aby poznávali vše, co obsahuje svět, rozumem, aby zkoumali všechny důsledky, které splétá v řetězec lidská moudrost, i vírou, aby popřáli sluchu všemu, co oznamují věrohodní svědkové, atd. Dostatečně je tedy postaráno o všecko.

18. A nejen všem v nějakém jednom národě, nýbrž všem po celém světě se dostává nástrojů vzdělávání. Mním všechny smysly, vnější i vnitřní, se všemi předměty smyslů, mysl plně vybavenou výstrojí obecných pojmů, puzení a schopností, srdce, sídlo citů a touhy po nejvyšším dobru, jazyk k vzájemnému sdělování všeho, ruce k napodobování všeho, zdlouhavé lhůty dospívání, aby vystačily k dosažení všeho, atd. Nikde na světě není jinak.

19. A nejen všechny národy jsou tím vším obdařeny, nýbrž i jednotlivci v národech, a to pro všudypřítomnou totožnost lidské přirozenosti. Neboť vnitřní stavba všech lidí je tak jednotná, jako vnější stavba tělesná. Cokoli jeden z lidí od přírody je, má, chce, umí, může, totéž jsou, mají, chtějí, umějí a mohou všichni ostatní. Pravdivě bys tu mohl říci s básníkem: Poznáš-li jednoho, poznáš je všechny. Kdokoli toto zde čteš, oceňuj podle sebe jediného celé

lidské pokolení, o čemkoli cítíš, že to chceš, víš a můžeš, o tom stejně cítí kdokoli jiný, že to může, ví, chce, vždyť je vybaven týmiž orgány. Tedy, kdyby všichni byli vedeni týmiž cestami, nebude možné, aby všichni nebyli přivedeni tamtéž. Ve věci není žádný rozdíl, i když mnohý asi bude v dosažené úrovni, že jeden chápe rychleji než druhý nebo uvažuje bystřeji či si důkladněji pamatuje. Ale výraznější nebo slabší nadání, soudnost nebo paměť nerozhoduje o tom, zda někdo je či není člověkem, nýbrž jen o rychlejším nebo volnějším postupu. Řekne-li někdo. Jsme pokaženi. Odpovím: 1. Ale jsme také obnoveni skrze nového Adama. 2. Ukládá se nám, abychom napravovali, co je pokaženo, abychom si zorali úhor a nesili mezi trnám (Jr 4,3). K tomu směřuje vzdělávání v celém rozsahu. Řekneš: Někteří jsou tupí. Odpovídám: Nikdo není úplným špalkem, a slabí duchem bývají obvykle silnější tělem, a tedy schopnější k snášení námahy; proto nemají být ponecháni bez pomoci.

20. Konečně, proč by nebylo možné naučit lidi věci řádně užívat, nikoli zneužívat? Kdyby byli poučeni, že tehdy se věcem dobře daří, když je každá v náležitém stavu, tak opatřená, aby vhodně poskytovala takový užitek, jaký má dávat. Pansofia ukazuje (všichni lidé se z ní mohou o tom poučit), že nic není na nebi, na zemi, ve vodách, ve vzduchu a nikde, co by nebylo určeno (bezprostředně nebo zprostředkovaně) k užívání lidem. To vyplynulo ze Světa přirozeného. A ze Světa lidské dovednosti vyplynulo, že všechno slouží svému určení jen při správném použití a že věci se nemohou správně používat samy, nýbrž že jich musí používat člověk. Naučí-li se všichni dbát řádně této pravdy, bude možné zbavit svět tolika hrozného a ohavného zneužívání!

21. Je tedy zřejmé, že se neradí nic nemožného, radí-li se, aby všichni lidé bez výjimky byli vychováni k lidství. Ale nestačí, aby něco bylo možné (neboť lidé vyhledávají také snadnost provádění, považují nesnadné za nemožné a nechápou, co znamená výrok: K výšinám směřuje mužnost). Proto musíme zřetelně ukázat, že se tu nedoporučuje podnikat nic, co by nebylo už z podstaty lidství stejně žádoucí a možné jako pohotové a snadné, jen kdybychom dovedli a chtěli správně užívat prostředků poskytnutých Bohem. Převeďme toto tvrzení v několik takřka mechanických problémů.

Problém I.

22. Každou věc upravovat k příslušnému účelu, také člověka.

Není k tomu třeba zvláštního umění, jen když se odstraní překážky bránící přirozenému sklonu. Například není naprosto třeba nutit kulaté věci k pohybu, hranaté ke klidu, těžké k pádu dolů atd.; samy si pospíší, jakmile jsou odstraněny překážky. Zažej tedy od lidského rozumu temnoty, které jej otupují, aby řádně pochopil vznešenost své přirozenosti a porozuměl, že musí směřovat nade všechno výše (to jest k vládě nad věcmi, k samostatnému řízení sebe samého a k slavnému sebepřipodobňování Bohu). Uvidíš, že tu není třeba žádného nucení, nýbrž jen moudrého a svatého řízení. Neboť nikdo z lidí, naprosto nikdo, není sobě samému tak bezcenný, že by si nepřál uvnitř sebe být samostatný, mimo sebe užívat věci, nad sebe stoupat třeba až k Bohu, že by se nepokoušel užívat všech prostředků, které se naskýtají (i nejhorších, jimiž sebe sama ničí a s nejvyššího vrcholu důstojnosti vrhá do propasti zhouby). Takže k snadnosti této věci nechybí žádnému člověku nic mimo moudré vedení.

Problém II.

23. Pomáhat člověku k tomu, aby poznal své dobro a zvykal si užívat ho.

Napodobujme rajskou školu, kde Bůh poskytl člověku k pozorování celý sbor svých tvorů s tím záměrem, aby člověk shledal, že není nic podobného jemu, a aby už tím měl příležitost poučit se, v čem nespočívá dobro jemu přiměřené, a obrátil se k svému zdroji. Neboť nezbyvá dosud jiná cesta, jak člověka nejvýše osvětlit a přivést k poznání a užívání nejvyššího dobra, než aby byl přiveden od okruhu věcí k sobě jako ke středu, v němž se všechno viditelně zrcadlí, a odtud k poslední metě věcí, k Bohu, k němuž směřuje všechno viditelné i neviditelné. Neboť, bude-li přiveden tak daleko, aby poznal, že jediný Bůh nade všechno vyniká, že všechno v sobě obsahuje a že je živým pramenem všeho dobrého, snadno

se tím dá (pomocí Boží) uchvátit, strhnout a pohltit. I uzná se za blaženého (a bude jím vskutku) a bude konat a trpět všechno, co jest Jeho vůle.

Problém III.

24. Vyškolit rozumného tvora k užívání rozumu je snadné.

Kdyby se někdo pokoušel ukazovat slepému krásu slunce a barev, nebo hluchého učit hudbě, nebo němou tvář učit řeči atd., o tom by se řeklo právem, že dělá hlouposti, že chce činnost na někom, jemuž k takové činnosti není dána ani možnost ani vědění, ani vůle. Ale nedělá hloupost ten, kdo radí přibírat všechny lidi k tomu, k čemu přibrání být mohou a chtějí, jen kdyby to všichni věděli. Uč je tedy, aby věděli; a budou vědět, chtít a moci.

Problém V.

25. Učit lidi správně užívat věci.

Už je dostatečně známo, že pravá moudrost a pravá naše blaženost spočívají ve správné znalosti, ve správném chápání a ve správném užívání věci. A tedy jsou všichni lidé určeni správně věci znát a správně je chápat, a naučí se snadno také správně věci užívat. A už tím se dosáhne, že se vrátí ztracený ráj, to jest, že celý svět se stane zahradou radostí Bohu, nám i věcem. Víme, že ve věčnosti to nastane v plné míře. Ale aby se to alespoň počátečně dalo na samém vstupu do věčnosti, na sklonku světa, to si musíme přát, v to musíme doufat a s pomocí Boží to dokázat. Amen.

Problém V.

26. Všechny učinit moudrými.

Učiň, aby všichni četli knihy Boží, aby jim všichni rozuměli a aby je všichni převáděli ve skutek, i budou moudří všichni, každý podle míry obdarování Kristova (Ef 4,7). Neboť jako se plní všechny nádoby jakékoli velikosti, hodíš-li všechny do moře, a to každá podle svého objemu, tak i toto moře moudrosti Boží (obsažené v březích světa, myslí a Písem) naplní nádobky duší, které se do něho ponoří (viz i Iz 55,10.11).

Problém VI.

27. Každou nevzdělanost přivést ke vzdělanosti.

K tomu není třeba žádného zvláštního umění; jen vyzdvihni člověka z barbarství, to jest z otupujících podmínek, a přenes jej tam, kde je dána možnost rozmanité věci smysly vnímat, rozmanité věci úvahami promýšlet a rozmanité věci místem či časem vzdálené z daných zpráv poznávat. A hned uvidíš, že němé tváře se stávají lidmi a že se i v samotné Skýtii rodí Anacharsové. Co brání rozšířit tento způsob na všechny národy? Neboť kdo dovede převést jednoho pouštěmi a cestami labyrintu, ten dovede převést i dva, tři, deset, tisíc i všechny, přijdou-li. Jestliže tedy my nebo vůbec někdo dovede ukázat třeba jen jednomu jedinému správnou stezku moudrosti, ctnosti a spásy, pak stačí tato jediná buď dovednost, nebo moudrost celému světu k navrácení od temnot k světlu, od bludů k pravdě a od záhuby k spáse. Neboť v těchže věcech, pokud jsou tytéž, platí stejný řád.

28. Závěrem dokazování v této kapitole ať jsou tři poučky:

I. Od učení moudrosti a od vzdělávání ducha nemá být nikdo zdržován, neřku-li vzdalován.

Leč bychom chtěli ukřivdit nejen tomu jednotlivci, nýbrž i celé podstatě lidství, i otci této podstaty, Bohu (který nakládá se všemi stejně), a konečně i samým věcem, které nedoukové přivádějí do záhuby zároveň se sebou tím, že jich užívají neuměle.

II. Ani sama sebe nikdo nevyjíměj a od vzdělání nevzdaluj.

Leč by kdo chtěl zase křivdit nejen sobě jedinému, nýbrž i podstatě lidství a té společnosti, ve které bude muset žít (zdravě, bude-li žít moudře, zhoubně, jestliže pošetile), i Bohu (jehož slávu nedokáže šířit, jestliže zůstává jako dobytče, a prohloubí pohanu, když se stane z člověka němou tvář). A konečně ukřivdí i věcem samým (které má nebo někdy bude mít pod svou vládou), neboť je bude ničit.

III. Kdokoli se narodil člověkem, ať se učí žít jako člověk, nebo ať přestane být člověkem.

Ale přestat nemůže, poněvadž je dílem Božím; díla Boží se však dějí skutečně, co se stalo, nemůže se odestát. Ať se tedy člověk vrátí tam, odkud svým pádem odbočil, aby každý člověk také skutečně byl tím, čím se nazývá, rozumným tvorem, pánem věcí, svým králem a potěšením svého tvůrce.

29. Je ovšem pravda, že moudrosti potřebují především ti, kteří jsou určováni k vedení, učení a řízení jiných, budoucí filozofové, teologové, králové a úředníci. Ale vážíme-li věc na spravedlivých vahách, tím spíše se prokáže, že moudrost je potřebná VŠEM. Nejen proto, že každý má být učitelem, vůdcem a vládcem především sobě samému, nýbrž i proto, že jím má být také jiným. Vždyť každému dal Bůh příkazy vůči svým bližním (Sír 17,12), a to nejen o jeho milování (což je příkazem všeobecným), nýbrž i o poučování nevědomého, o uvádění bloudícího na správnou cestu, o kárání hřešícího atd., čehož je Písmo plno. Tedy nikdo z lidí nemá být nefilozofem, neboť byl stvořen jako rozumný tvor a dostal rozkaz pozorovat podstaty věcí a ukazovat je jiným. Nikdo nemá být nekrálem, neboť byl určen k řízení nižších tvorů, sebe samého a svých bližních. Nikdo nemá být neknězem, neboť byl povolán, aby sloužil Bohu stvořiteli za sebe i za nižší tvory, a byl zavázán, aby s sebou také jiné lidi k tomu přiváděl. Není tedy nikoho, komu by moudrost nebyla potřebná, i když jeden je postaven na vyšší stupeň než druhý: nikdo nesmí být zanedbáván zcela.

30. Je otázka, zda tedy i slepí, hluší a zaostalí (jimž se totiž pro ústrojný nedostatek nemůže něco dostatečně vštípit) mají být přibírání ke vzdělávání. Odpovídám: 1. Z lidského vzdělávání se nevyjímá nic, leč nečlověk. Pokud tedy mají účast na lidské přirozenosti, potud mají mít účast na vzdělání. Ba spíše tím více, pro větší nutnost vnější pomoci, když si příroda pro vnitřní nedostatek nemůže dosti pomoci sama. 2. Zejména když příroda, bylo-li jí po některé stránce zabráněno rozvinout svou sílu, rozvine ji po jiné stránce tím zdatněji, jen když se jí pomůže. Vždyť příklady jasně ukazují, že od narození slepí vyspěli jen pomocí sluchu ve znamenité hudebníky, právníky, řečníky atd., podobně jako od narození hluší vyspěli ve vynikající malíře, sochaře, řemeslníky. Rovněž bezrucí se přece stali jen pomocí nohou obratnými písáři. A co všechno jiného ještě! Poněvadž tedy je vždy někudy poskytnut přístup k rozumné duši, má se světlo vpouštět tudy, kudy je možné. Není-li však vůbec nikudy přístup (ale nevím, zda byl někde spatřen takový pařez, ve kterém by si duše, utvářející zárodek, to jest tvořící si příbytek a nástroje, neponechala žádného výhledu ven a žádného přístupu k sobě), pak teprve má být takový ponechán svému Tvůrci.